

Egy nyilas képviselő hihetetlen kalandjai a Szovjetunióban ^[1]

„A Rátz Kálmánnal folytatott, s nekem megküldött feljegyzésére hivatkozva közlöm, hogy okvetlenül tartózkodjon attól, hogy ígéreteket tegyen Rátzknak magyar és szovjet filharmonikus szovjetunióbeli és magyarországi koncertjével kapcsolatban, illetve semmilyen segítség-et ne nyújtson neki az itteni levéltárak és könyvtárak anyagának tanulmányozásában. Rátz igényeinek kielégítését a színházakkal való megismerkedésre, hanglemezek, kották, fényképek stb. cseréjére kell korlátoznia.”

Bevezetés

Az általunk közölt magyar és orosz levéltári források a két világháború közötti Magyarország politikai és társadalmi köreiben jól ismert szélsőjobboldali érzelmű politikus, *Rátz Kálmán* Szovjetunióban tett útjának egyes részleteit örökítik meg az utókor számára. Amikor levéltári kutatásaink során először találkoztunk ezekkel a dokumentumokkal, rögtön felvetődött bennünk a kérdés, hogy vajon mit kereshetett a nyilas párt vezetésének egyik prominens tagja Moszkvában, nem sokkal azelőtt, hogy a náci Németország oldalán Magyarország is belépett a Szovjetunió elleni háborúba? Milyen célja lehetett egy szélsőjobboldali politikus utazásának egy olyan országba, amely a világ közvéleményének szemében a „bolsevizmus fő fészekének” számított, s a vezetői által képviselt társadalmi eszmerendszer gyökeresen szemben állt a nyilas politikai ideológiával? Mindezek a kérdések annál is inkább elgondolkodtatnak bennünket, hogy a Horthy-korszak egészében a szovjet fővárosban szolgálatot teljesítő magyar diplomatákon kívül - a különféle kereskedelmi delegációk tagjait nem számítva - parlamenti képviselőként Rátz Kálmán volt az egyetlen magyar politikus (ha úgy tetszik, hivatalos személy), aki eljutott a Szovjetunióba, és ott gazdasági és kulturális kérdésekről tárgyalt.

Persze a fentebb megfogalmazott kérdéseinkre könnyelműen lehetne azt a választ adni, hogy semmi különös nincs abban, ha egy nyilas képviselő a bolsevik államba utazik, hiszen a „szélsőség mindig vonzza a szélsőséget”, vagyis a szélsőséges hatalmi ideológiák közötti együttműködés, azok totalitárius és elnyomó jellege miatt teljesen érthető, sőt, törvényszerű. Noha az önkényuralmi rendszerek hatalomgyakorlási mechanizmusa között valóban vannak bizonyos hasonlóságok, ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása ennél jóval összetettebb és bonyolultabb.

Rátz Kálmán 1888-ban született Komáromban. Elemi iskolai tanulmányai után katonai pályára lépett, és a nagytekintélyű Ludovika Akadémián avatták tiszté. Az első világháború kitörését követően az egyik honvéd huszárezred tisztjeként vezényelték a keleti frontra, ahol többször is megsebesült, majd orosz fogságba esett. Azt nem lehet tudni pontosan, hogy mikor esett fogságba, az mindenesetre biztos, hogy már 1916-ból ismeretes olyan fénykép, amely a tomszki hadifogolytáborban készült róla fogolytársával együtt. A fogolytáborból 1917 novemberében vagy decemberében több bajtársával együtt megszökött, akikkel hosszú szibériai menekülőt után az akkor még orosz fennhatóság alatt lévő Finnország és Svédország határán keresztül próbálkozott hazajutni. Itt azonban elfogták őket, s visszarányították Szentpétervárra, ahonnan csak valamikor 1918 első felében tudtak ismét megszökni. Rátz Kálmán valószínűleg még az első világháború ideje alatt jutott vissza Magyarországra, ahol az őszirózsás forradalom kirobbanása után rögtön bekapcsolódott az ellenforradalmi mozgalmakba, egyik alapítója és szervezője volt a *Magyar Országos Véderő Egyesületnek* (MOVE). 1919. február 13-án letartóztatták, s a fogházból csak a Tanácsköztársaság bukása után szabadult ki.

Az 1920-as években tevékenyen részt vett az irredenta mozgalmakban, de az 1930-as évek legelején szembefordult a kormánnyal, s különféle baloldali körökkel, újságírókkal, tudósokkal és művészekkel (például Madzar József, Hollós Korvin Lajos, Agárdi Ferenc, József Attila stb.) is kapcsolatot létesített. 1935-ben azonban már a Gömbös Gyula miniszterelnök nevével fémjelzett kormánypárt, a *Nemzeti Egység Pártja* (NEP) programjával lett parlamenti képviselő. Az 1930-as évek második felében ismét eltávolodott a kormánypárttól, s 1939-ben a *Nyilaskeresztes Párt* színeiben jutott parlamenti mandátumhoz. A politikai pályafutása során újabb éles fordulatot jelentett, hogy szembekerült a nyilas mozgalom meghatározó személyiségével, Szálasi Ferencel, ezért 1941-ben kilépett a pártból. Félhivatalos kormánytámogatással *Független Magyar Szocialista Párt* néven egy nyilas ellenpártot is alapított. Életének későbbi alakulásáról még annyit érdemes megemlíteni, hogy a háború idején fokozatosan németellenes irányba fordult, ezért 1944-ben a Magyarországot megszálló németek letartóztatták, és Mauthausenbe hurcolták. Kiszabadulása után visszatért Magyarországra, ahonnan azonban 1948-ban emigrálni kényszerült. 1951-ben Svájcban halt meg.

Az életrajzából mindenek előtt az orosz fogságban eltöltött éveit kell kiemelni, ugyanis későbbi publikációs tevékenysége, s az általa Oroszországról írt könyvek sokasága is azt [popup title="igazolja," format="Default click" activate="click" close text="Főbb művei: Az oroszországi cseh-szlovák légió története. Bp., [1930].; A pánszlávizmus története. Bp., 1941.; Utópista szocialisták. Bp., 1941.; Oroszország története. Bp., 1942.] hogy hadifogságának emléke végigkísérte egész életét. Az Oroszországban a hadifogsága idején, majd az 1917. évi októberi forradalom utáni zűrzavaros polgárháborús időkben tapasztalt borzalom miatt, akármelyik politikai ideológia is határozta meg a gondolkodását és társadalomszemléletét, a Szovjetuniót és a szovjet rezsimit mindig is valósan és pragmatikusan közelítette meg. Folyamatosan igyekezett elmélyíteni az orosz történelemmel és a Szovjetunió belpolitikai viszonyaival és külpolitikájával kapcsolatos ismereteit, nem lehetett tehát véletlen, hogy később a nyilas párton belül „orosz szakértőnek” tartották, igaz, ehhez ő maga is hozzájárult, hiszen mindvégig ekként aposztrofálta saját közírói tevékenységét. Megközelítésmódját jól érzékelteti az a cikke is, amit az októberi forradalom 15 éves évfordulóján közölt a kormány félhivatalos orgánumban, a Pesti Naplóban. Ebben szükségszerűnek vélte a cári rendszer megroppanását, majd a Kerenszkij-féle polgári kormányzat bukását és végül a bolsevikok hatalomra jutását. Úgy vélte, hogy a bolsevikokon kívül az akkori Oroszországban nem létezett más jelentős hatalmi centrum, amely a társadalom nagy többségének akaratát, a háborúból való kiválást felvállalta volna. Ugyanebben a cikkében az 1930-as évek Szovjetunióját Európa későbbi sorsát meghatározó hatalmi tényezőként mutatta be.

Az általunk közölt egyik forrás szerint szovjet vendéglátói előtt Rátz azzal is büszkélkedett, hogy a polgárháború idején a vörösök oldalán harcolt a cseh légió ellen. A cseh légió történetéről írt művében többször is utal arra, hogy a magyar nemzetiségű hadifoglyokból több önálló zászlóalj is alakult, s körülbelül 30 ezer magyar hadifogoly küzdött a Vörös Hadsereg kötelékében. A magyar hadifoglyok többsége azonban nem ideológiai meggyőződésből csatlakozott a vörösökhöz, hanem azért, mert az Antant oroszországi politikájának eszközeként használt cseh légió, a magyar és német nemzetiségű foglyok hazaözönlését megakadályozandó, fegyvertelen és védtelen magyar foglyok ezreit gyilkolta meg. A magyar katonák tehát a csehek ellenében, valamiféle védelmet remélve tömörültek a Vörös Hadsereg soraiba.

A jelenlegi szakirodalom adatai szerint Rátz Kálmán és társai már 1917 végén elmenekültek Tomszkból, majd Leningrádban internálták őket, tehát egyelőre nem állapítható meg, hogy mire 1918 tavaszára-nyarára Szibériában és Turkesztánban a cseh légió és a Vörös Hadsereg csapatai közötti összecsapások kicsúcsosodtak, valóban harcolhatott-e a vörösök oldalán. Az mindenesetre biztos, hogy a harcok lefolyását rendkívül precízen és nagy részletességgel és átléssel ismerteti említett művében. Azt kell tehát mondanunk, hogy Rátz 1941 tavaszán nem egy „hétköznapi” nyilas politikusként, s nem is egy, a Szovjetunióról csak felszínes ismeretekkel rendelkező „átlagpolitikusként” utazott szovjet földre, hanem olyan parlamenti képviselőként, aki egyéni tapasztalatait és önképzése folytán alapos ismeretei voltak a szovjet rendszeréről, és tisztában volt a Szovjetunióban uralkodó viszonyokkal.

Rátz Kálmán röviden vázolt politikai pályaképe végigtekintve rögtön látható az is, hogy ez a pályáiv rendkívül ellentmondásos volt. Persze nem kívánjuk azt állítani, hogy a szemléletváltások mindegyike „páfordulásszerű” volt, és egyik napról a másikra következett be, hanem azok kikristályosodását nyilván számtalan politikai folyamat, személyes mozzanat előzte meg, és befolyásolta. Sajnos nem tudtuk megállapítani, hogy 1941-ben pontosan mikor lépett ki a nyilas pártból, de nem tartjuk kizártnak, hogy ez már moszkvai útja előtt megtörtént, s az útjához nyújtott visszafogott kormányzati támogatást is éppen az új, bizalmas kormányzati hátszelet élvező szélsőjobboldali pártalakulat létrehozásának köszönheti. El kell mondanunk még azt is, hogy a jelenlegi történeti kutatások szerint a nyilas párt számtalan prominense a párt megalakulása és megerősödése idején, az 1930-as évek végén, „forradalmárnak” tartotta magát, s leginkább azért közeledett a nyilas mozgalomhoz, mert a nemzeti keresztény ellenforradalmi rendszer radikális szociális átalakítását tőlük remélte.

Nem szabad elfeledkeznünk arról sem, hogy a Szovjetunió 1939. augusztus 23-tól a magyarországi nyilas mozgalom legfőbb külpolitikai támaszának számító náci Németország szövetségeseinek minősült. A magyarországi nyilas sajtóban, s annak legfőbb orgánumban, a *Magyarságban*, ettől az időponttól kezdve a szovjet államot elítélő cikkeket felváltották a Szovjetunióval szemben visszafogott, a szovjet külpolitika törekvéseit megértő, ill. a szovjet rezsim és a náci rendszer állameszményének azonos elemeit kidomborító tudósítások. Nyilvánvalóan a német külpolitika döntésének helyességét a nyilas vezetőknek sem lehetett megkérdőjelezniük, s azt meg kellett magyarázniuk a társadalmi bázisuknak is.

Ha arra a kérdésre keressük a választ, hogy mi is volt Rátz Kálmán szovjetunióbeli útjának konkrét célja, akkor a forrásokat olvasva az kristályosodik ki számunkra, hogy leginkább az általa képviselt vállalatok importigényeit szeretne volna érvényre juttatni, s kereskedelmi üzleteket kívánt kötni különféle ércék és színesfémek magyarországi behozatalára. Egyúttal sejthető az is, hogy Rátz Kálmán valójában egy olyan önjelölt parlamenti képviselő volt, aki politikai pozícióját fel kívánta használni a Magyarország és a Szovjetunió közötti, általa elégtelennek ítélt kapcsolatok elmélyítésére. Ennek lehetett egyik útja a kereskedelmi és kulturális kapcsolatok erősítése. Tudható például, hogy az Országgyűlés képviselőházának 1940. november 13-i ülésén elmondott felszólalásában bírálta a kormányt, lassúnak minősítve a magyar-szovjet gazdasági közeledés ütemét. Egy sokkal offenzívabb gazdasági behatolást javasolt a szovjet piacra a vízi szállítási útvonalak fejlesztésével, kereskedelmi jogkörrel rendelkező új konzulátusok megnyitásával a Fekete-tengeri szovjet kikötővárosokban és a nagyobb ipari központokban, ill. Közép-Ázsiában. A források azonban arra is egyértelműen utalnak, hogy sem a magyar diplomáciai apparátus, sem a szovjet gazdasági és kulturális szakemberek nem tartották partnernek őt, a magyar diplomaták kellemetlennek ítélték a jelenlétét, és burkoltan igyekeztek ellehetetleníteni moszkvai ténykedését, a szovjet vezetők pedig nem kívánták vele nagy horderejű kérdésekről tárgyalni, sőt, inkább elzárkóztak a támogatásától vagy az igényeinek kielégítésétől. Mindez Rátz vízumának kiadása körüli bonyodalmakból is érezhető. A vízumon ugyanis a budapesti szovjet konzulátus - szándékosan vagy véletlenül - tévesen regisztrálta a határátlépési pont helyszínét, és Volóc-Lavocsnye határállomások helyett más földrajzi pontot jelölt meg, ezért a szovjet határőrök nem engedték belépni a Szovjetunió területére. Ez azért is lehet gyanús, mivel az 1941. március 3-i magyar-szovjet vasútforgalmi egyezmény értelmében a két ország közötti vasúti forgalom kizárólag Lavocsnyén keresztül bonyolódott le. Rátz tehát a határállomásról kénytelen volt visszafordulni és Budapestre utazni. Bárdossy László külügyminiszter április 5-én arra utasította Kristóffy József moszkvai magyar követet, hogy sürgősen járjon el a szovjet hatóságoknál az új vízum kiadása ügyében. A hétfői szünet miatt azonban a magyar követ csak április 9-én értesíthette arról felettesét, hogy a Külügyi Népbiztosság helyesbítésre utasította a budapesti szovjet konzulátust, így Rátz csaknem egy hetes kényszerpihenő után tudott ismét nekivágni az útnak.

Az általunk közölt magyar és orosz levéltári források eredeti tagolásán és elrendezésén nem változtattunk. Az orosz nyelvű dokumentumokat saját fordításunkban közöljük. Az iratokban előforduló rövidítéseket feloldottuk. A magyar és orosz tulajdon- és intézménynevek írásmódját egységesítettük. A közismert művészek (például Bartók Béla, Kodály Zoltán stb.) nevéhez nem írtunk jegyzetet.

A Magyar Általános Hitelbank egyik vezetőjének feljegyzése Rátz Kálmánnal folytatott megbeszéléséről

Budapest, 1941. március 13-18.

Feljegyzés

Felkeresett a mai napon Rátz Kálmán országgyűlési képviselő, és korábban tett közleményeire való hivatkozással tudomásomra hozta, hogy a közeli napokban Oroszországba fog utazni. Utazásának célja az oroszok felé a kulturális kapcsolatok felvétele, és erre való tekintettel a Kultuszminisztérium ajánlását megkapta. Oroszországi látogatásának tulajdonképpeni célja azonban az, hogy állítólagos összeköttetései felhasználásával megkísérelje, hogy Magyarország részére fémeket vásároljon. Ezzel kapcsolatban felmutatta Budapest Székesfőváros Elektromos Műveinek hozzá intézett levelét, amelyben megbízást kapott réz, molibdén és ón vásárlására.

A fent előadottakra való tekintettel Rátz képviselő úr két kérését adta elő (és pedig 1.) adjunk utasítást Moszkvában tartózkodó képviselőnknek, Haris úrnak, hogy neki tárgyalásainál segítségére legyen és 2.) arra az esetre, ha sikerülne a fémeket tényleg megvásárolnia, bocsássuk rendelkezésére a behozatalhoz szükséges hiteleket.

Az első kérésére azonnal igent mondtam, míg a másodikkal kapcsolatban azt a választ adtam, hogy elvben hajlandók vagyunk a finanszírozást elvállalni, kötelező nyilatkozatot azonban csak az összes részletek ismeretében tehetünk. Kértem tehát, hogy akkor forduljon majd hozzánk, ha már konkrétan meg tudja jelölni a finanszírozás tárgyát képező tranzakcióit.

Végül Rátz képviselő korábbi megbeszélésünkre való hivatkozással újból kérdést intézett hozzám, nem volna-e hajlandó az orosz üzletben részt vevő két pénzügyesnek az üzletnek a lebonyolítására az ő vezetése alatt egy külön társaságot alapítani. Válaszképpen megismételtem a vele már korábban közölt álláspontomat, hogy külön társaság alapítását nem tartjuk célszerűnek, mert annak az orosz üzletek lebonyolítására vonatkozó kizárólagossági engedély hiányában nem volna belső tartalma.

Fentieket közöltem Roszlav igazgatóval, aki elfoglalt álláspontunkat mindenben helyesnek találta.

Budapest, 1941. március 13.

[popup title="[Olvashatatlan aláírás]" format="Default click" activate="click" close text="A feljegyzés szerzőjének személyét nem sikerült egyértelműen megállapítanunk. A nehezen olvasható kézzel írt alapján valószínűleg Kállay Rudolf, a Magyar Általános Hitelbank egyik ügyvezető igazgatója lehetett."]

A mai napon újból felkeresett Rátz képviselő és Perényi igazgató úr jelenlétében folytattam vele tárgyalásokat. Visszatért az első találkozásunk alkalmából előadott terveire és újból az iránt érdeklődött, hogy az orosz behozatalának finanszírozását mily feltételek mellett vállaljuk el, továbbá hajlandók vagyunk-e az általa lebonyolítandó árubehozatalban részt venni. Válaszképpen közöltem vele, hogy a finanszírozást a piaci tételek mellett vagyunk hajlandók elvállalni, az áruüzletben való részvétel tekintetében azonban csak akkor nyilatkozhatunk, ha konkrét elgondolásait ismerjük, és rendelkezésünkre bocsátja azt az engedélyt is, amelynek alapján az árubehozatalt ténylegesen lebonyolítani kívánja. Erre Rátz képviselő azt adta elő, hogy a tervbe vett orosz üzletek lebonyolítására külön társaságot kíván alapítani abból a célból, hogy saját neve lehetőleg ne szerepeljen kifelé, és úgy hiszi, hogy ez a társaság engedélyt fog kapni arra, hogy a tervbe vett fémimportot a saját neve alatt bonyolíthassa le. Úgy hiszi, hogy ezeken az üzleteken könnyen lehet 20-25%-os nyereséget elérni. A magam részéről azon véleményemnek adtam kifejezést, hogy kizártnak tartom, miszerint az általa alapítandó társaság széleskörű behozatali engedélyt kaphasson, de ha ezt még sikerülne is kieszközölnie, a 20-25%-os keresetről szó sem lehet és rámutattam arra, hogy mi az általunk közvetített ilyenmű üzletek után legfeljebb 3% jutalékot tudunk elérni. Rátz képviselő erre kijelentette, hogy elutazása előtt írásbeli engedélyeket fog szerezni az Iparügyi Minisztériumtól a kérdéses ügyleteknek az általa elgondolt feltételek mellett való lebonyolítására, és ezen engedélyek birtokában újból fel fog keresni bennünket.

Budapest, 1941. március 18.

[Olvashatatlan aláírás]

Jelzet: MOL Z 51, 31. cs. 397. t. Géppel írt eredeti.

I. V. Kanyisevskijnek, a VOKSZ 2. Nyugati osztálya vezetőjének feljegyzése a Rátz Kálmánnal folytatott megbeszéléséről

Moszkva, 1941. április 24.

Titkos 1941. április 24.

Dr. Rátz Kálmán a moszkvai magyar misszió munkatársnője, Vargyas Klára kíséretében jött el. A beszélgetésen részt vett Sneerszon és Kanyisevskij elvtárs.

Rátz Kálmán úr átadott a VOKSZ-nak néhány (magyar népdalok felvételeit tartalmazó) hanglemezt, és 4 (szintén magyar népzenei) kottás füzetet. Majd átadta a budapesti Hangversenyrendező Iroda (Budapest, VI. Andrassy út 26.) levelét, amelyben javasolják, hogy magyar és szovjet filharmonikusok adjanak koncertet a másik országban. Az Iroda azt szeretné, ha Budapesten egy olyan koncertet szerveznénk, amely fiatal kortárs szovjet zeneszerzők műveit mutatná be a magyar közönségnek, szovjet zenekarok közreműködésével és szovjet karnagyok vezényletével. Kívánatos lenne, ha Budapesten egy szovjet kórus is fellépne szólistákkal.

Ahogy a levélben írják, az Iroda megszerezte ehhez a magyar külügyminisztérium és a budapesti szovjet követség támogatását is. Az Iroda kéri, hogy küldjenek számára kottákat és sajtóanyagot, hogy előzetesen reklámozhassa az eseményt a sajtóban.

Rátz Kálmán úr 10-15 napig kíván Moszkvában maradni. Reméli, hogy ez idő alatt választ kap a VOKSZ-tól arra a javaslatára, hogy szervezzék meg szovjet filharmonikusok koncertjét Budapesten. Ezek után azt kérte a VOKSZ-tól, hogy segítsen neki abban, hogy szovjet levéltárak és könyvtárak anyagát tanulmányozhassa, különös tekintettel a társadalomtudományok körében. (Rátz Kálmán úr társadalomkutató professzor, „A pánszlávizmus története” és „Az utópikus szocializmus története” című könyvek szerzője.)

Bemutatta továbbá a Budapesti Egyetem ajánlólevelét Kaplun professzorhoz (Sztaraja ploscsagy 6.), amelyben kéri, hogy segítse Rátz moszkvai munkáját.

Moszkvai tartózkodását ki szeretné használni arra is, hogy színházakba, múzeumokba és koncertekre látogasson el. Kérte, hogy szerezzünk be számára hanglemezeket, a tádzsik kultúra ünnepéről készült fényképeket, kottás füzeteket stb. Megkérdezte még, hogy hogyan juthatna hozzá a „Bogdan Hmelynyickij” című filmhez, amelyet Budapesten szeretne bemutatni.

Rátz Kálmán úr a Nacional szállóban szállt meg. Egy kicsit beszél oroszul, mivel egy ideig hadifogoly volt Oroszországban.

Kanyisevskij

Jelzet: AVP RF, f. 077. op. 21. p. 111. gy. 15. l. 23. Géppel írt másolat.

Ny. V. Novikovnak, a Külügyi Népbiztosság Közel-Keleti osztálya vezetőjének átírata I. V. Kanyisevskijnek

Moszkva, 1941. április 30.

Titkos 1941. április 30.

A Rátz Kálmánnal folytatott, s nekem megküldött feljegyzésére hivatkozva közlöm, hogy okvetlenül tartózkodjon attól, hogy ígéreteket tegyen Rátz-nak magyar és szovjet filharmonikusok szovjetunióbeli és magyarországi koncertjével kapcsolatban, illetve semmilyen segítséget ne nyújtson neki az itteni levéltárak és könyvtárak anyagának tanulmányozásában.

Rátz igényeinek kielégítését a színházakkal való megismerkedésre, hanglemezek, kották, fényképek stb. cseréjére kell korlátoznia.

2 példányban: A Külügyi Népbiztosság Közel-Keleti osztályának vezetője

- a címzettnek Novikov
- az irattárba

Jelzet: AVP RF, f. 077. op. 21. p. 111. gy. 15. l. 25. Géppel írt eredeti.

Kristóffy József moszkvai követ jelentése Bárdossy László külügyminiszternek a Rátz Kálmánnal folytatott megbeszéléséről

Moszkva, 1941. április 30.

Bizalmas! Moszkva, 1941. április 30.
98/1941. biz. Tárgy: Rátz Kálmán moszkvai tartózkodása

Nagyméltóságod magas utasítása értelmében Rátz Kálmán országgyűlési képviselő moszkvai tevékenységéről tisztelettel a következőket jelentem.

Rátz Kálmán április hó 21-én keresett fel első ízben és úgy ekkor, mint az azt követő napokon igen hosszadalmasan előadta nekem terveit a magyar-szovjet kapcsolatok kiéplítése tekintetében. Mondanom se kell, hogy a legbarátságosabb fogadtatásban részesítettem és szem előtt tartva azt a körülményt, hogy itt tartózkodása teljesen magánjellegű, igyekeztem tevékenységét is megkönnyíteni.

Terveinek részletezésével elkerülni óhajtom Nagyméltóságod türelmét igénybe venni, és ezért e vonatkozásban legyen szabad csupán röviden a következőket jelentenem. Kereskedelmi téren a Budapesti Elektromos Művek, továbbá a budapesti anya- és csecsemőotthonok megbízásából eredetileg nikkelt, vörösrezet, molibdént, wolframot és ónt szándékozott vásárolni dollár, illetőleg magyar iparcikk ellenében. Tervbe vette továbbá a magyar-szovjet kulturális kapcsolatok szélesebb keretű kiéplítését és egy kulturális egyezmény megkötésének kezdeményezését. Az utóbbira, mint mondotta, a vallás-és közoktatásügyi miniszter úrtól felhatalmazást kapott és az egyezmény letárgyalására, ha az aktuálissá válik, ő fog megbízást kapni. Közléseiből kiérezhető volt a kritika, részint a kereskedelmi delegációk, részint a követség működése tekintetében.

A kritikára természetesen túlságosan nem reflektáltam, miután feltételeztem, hogy tapasztalatai meg fogják győzni arról, hogy terveit oly elképzelések, amelyek megvalósítására az itteni viszonyok mellett alig lehet gondolni. Viszont a kulturális egyezmény, amely megvalósítható lenne, egyenesen veszélyt jelentene a kommunista agitátoroknak Magyarország felé irányuló inváziója szempontjából anélkül, hogy részünkre valamely előny származnék abból, mert azt hiszem, a szovjet kultúrától, eltekintve egynehány vonatkozástól, alig tanulhatnánk valamit.

Természetesen már első beszélgetésünk alkalmával is érdeklődtem privát összeköttetései iránt, amelyekről már én is sokat hallottam, és amelyek útján a nyersanyagokat meg akarja szerezni. Ez irányú kérdésem elől, Rátz Kálmán meglehetősen kitért, és végül felkért, hogy tárgyalásait én vezessem be, mivel magán összeköttetései nem olyanok, hogy azok révén a szovjet szervekkel összeköttetésbe kerülhetne. Végül közölte azt is, hogy ő Madzsar József volt budapesti fogorvosra és szociológusra gondolt, akivel, mielőtt a Szovjetunióba emigrált volna, szoros kapcsolatban állott. Értesült arról, hogy Madzsar „bejáratos” lett Sztálinhoz, és így ezen az úton eredmények lettek volna elérhetőek, de miután Madzsar nem található fel, le kell mondania igénybevételeiről.

Közbevetőleg megjegyzem, hogy még Madzsarnál nevezetesebb, ide emigrált külföldi kommunisták feltalálása is teljesen megoldhatatlan feladat. Ha még egyáltalában él az illető, álnév alatt él és erre, valamint tartózkodási helyére vonatkozólag semmi sem tudható meg. Ha pedig valamely véletlen folytán sikerülne az illetőt felfedezni, saját érdekében mindent elkövetne, hogy ne legyen megközelíthető.

Hogy Rátz Kálmánt mégis legalább némiképpen kielégítsem, figyelemmel a nyert utasításra, csupán arra szorítkoztam, hogy egy magánlevél útján, hangsúlyozva, hogy nincsen semmiféle hivatalos megbízatása, beajánlottam a politikai igazgatóhoz. Üzleti szándékait nem említve, közöltem Novikov igazgatóval, hogy Rátz évek óta szláv tanulmányokkal foglalkozik, és ha már vízumot adtak részére, tegyék lehetővé, hogy tanulmányait a helyszínen folytathassa. A választ levelemre Saronov követ adta meg szóbelileg, amikor Budapestre való visszautazása napján felkeresett. Közölte, hogy nem foglalkozhatnak Rátz Kálmánnal, mert ő félreismeri a jelenlegi helyzetet, amikor állandóan pánszlávizmusról ír, amelyhez a szovjet politikának nincsen semmi köze. Közölte, továbbá hogy már Budapesten beszélt Rátz-al üzleti terveiről is, de ő oly nyersanyagokat kíván, amelyeket senkinek, még Németországnak sem adnak el, mivel maguknak is kevés van.

Ezek után igyekeztem megmagyarázni Rátz Kálmánnak, hogy üzleti terveit megvalósítása érdekében a külügyi népbiztosság útján, amely részemről egyedül elérhető, többet nem tehetek. Ellenben a közben visszaérkezett Krausz Rolf kereskedelmi attasé ma elvitte a szovjet árucere-forgalmi szervhez, ahol ajánlatot tett Rátz nikkelnél alumínium ellenében való megvásárlására. E vonatkozásban Krausz tesz a Kereskedelmi Hivatalnak egyidejűleg jelentést. Saronov követ közlése után azonban alig hiszem, hogy Rátz ajánlata eredményhez vezethessen.

Rátz Kálmánt magánúton kapcsolatba hoztam a „VOKSZ” egyesülettel, amely a külfölddel való szellemi együttműködés terén munkálkodik. Itt Rátz felajánlotta több magyar népdal hanglemezeit és magyar népdalok hangjegyeit és hasonló orosz lemezeket és hangjegyeket kért, amelyeket meg is kapott. Kérte továbbá, hogy adják részére át a Hmelynyickij Bogdan kozák vezérnek a kijevi Potocki grófok elleni lázadásról szóló itt nagy sikerrel előadott történelmi filmet, amelynek ellenében egy megfelelő magyar filmet ajánlott fel. E vonatkozásban a „VOKSZ” egyelőre nem adott választ. Javasolta továbbá Rátz orosz kórusoknak és zenekaroknak budapesti vendégszereplését. Úgy tudom választ erre nézve sem kapott. Végül átadta a „VOKSZ”-nak a pánszlávizmus történelméről szóló könyvének kefelenyomatát.

Végül megjegyezhetem, hogy Rátz részére, elég sok nehézség mellett, a protokollfőnöktől jegyet szereztem a vörös hadsereg május 1-i díszfelvonulására a diplomáciai testület tribünjére. Fogadni fogja továbbá őt Hilger nagykövetségi tanácsos, a német nagykövetség gazdasági osztályának vezetője.

Mint velem közölte innen május 3-án szándékozik elutazni Helsinkibe, ahol a nikkellal üzlettel szintén próbálkozik akár. Miután azonban terveit állandóan változtatja, sem helsinkii útja, sem elutazásának napja véglegesnek nem tekinthető.

Kristóffy s. k.
magyar királyi követ

I. V. Kanyisevskij feljegyzése a Rátz Kálmánnal folytatott újabb megbeszéléséről

Moszkva, 1941. május 6.

Titkos

1941. május 6.

A megbeszélésen részt vett Sensev elvtárs.

Rátz Kálmán, mielőtt elutazott volna Budapestre (május 7-én utazik el), szerette volna tisztázni a VOKSZ-nál, hogy a budapesti Hangversenyrendező Iroda két képviselője, Kodály úr és Bartók úr milyen módon jöhetnek Moszkvába, abból a célból, hogy tárgyalásokat folytassanak egy kulturális egyezmény megkötése végett. Rátz azt mondta, hogy a budapesti szovjet követség nem ad beutazóvizumot a Szovjetunióba a szovjet kulturális szervek külön kérvénye nélkül, ezért szeretné megtudni, hogy hová forduljanak ilyen engedélyért.

Közöltük vele, hogy ez a kérdés nem tartozik a VOKSZ kompetenciájába, és javasoltuk, hogy forduljon ez ügyben a budapesti szovjet követséghez.

Majd Rátz ismét kérte, mondjuk meg neki, hogy hol van egy olyan bolt, ahol megvehetné a „Tajgától a brit tengerekig” című hanglemezt. Ez a lemez azért érdekli, mert ezt a dalt énekelték, amikor Taskentben volt, ahol a Vörös Hadsereg tisztjeként a bolsevikokkal együtt harcolt a csehek ellen.

Ezen kívül Ilja Ilf és Jevgenyij Petrov „Tizenkét szék” és az „Aranybárány” című könyve is érdekli őt, amelyeket szeretne magyarra fordítani. Kérte, hogy amennyiben lehetséges, küldjük el számára ezeket a könyveket a budapesti címére könyvcseré keretén belül. Itt hagyta a névjegykártyáját. Elmentve megköszönte azt a figyelmet, amelyet a VOKSZ nyújtott neki.

Kanyisevskij

Jelzet: AVP RF, f. 077. op. 21. p. 111. gy. 15. l. 26. Géppel írt másolat.

Rátz Kálmán feljegyzése a Szovjetunióban tett útjáról

[Budapest], 1941. május

Orosz ügyek

1941 május közepe

Az április közepén folyamatban levő orosz katonai intézkedések közepette utaztam Lavocsnyén, Lembergen és Kijeven át Moszkvába, ahol jelentkeztem Kristóffy követ úrnál. Előadtam utazásom célját: minden lehető elkövetni, hogy a legjobban hiányzó nyersanyagokat, főleg nikkelt, molibdént és gumit vehessek, s Magyarországra szállíthassak. Közöltem a követ úrral, hogy ezen törekvéseim minden illetékes hely és személy támogatja, s ezért is jöhettek ki Oroszországba. Kértem a követ úr támogatását és segítségét munkámhoz, felmutattam megbízóleveleim s megemlítettem, hogy a szükséges nagykereskedői igazolványaim is megvannak. A követ úr kijelentette, hogy a Külügyminisztériumból kapott felszólítást támogatásomra s megemlítette, hogy főleg az én oroszországi privát összeköttetéseim kihasználásáról volt szó azokban az értesítésekben, amelyeket ő utammal kapcsolatban a külügyminisztériumból kapott.

A követ úr kifejtette, hogy a szerb események rendkívül rontottak az orosz-magyar viszonyon, mely különben sem volt valami jó. Ő személyileg sincsen semmiféle összeköttetésben velük, hivatalosan pedig csak a legritkábban érintkezik az orosz külügyminisztériummal, csak ha jegyzéket kell átadni vagy átvenni. Egyébként csak írásban, esetleg kis ügyekben telefonon érintkeznek, és pedig csak Barkov protokollfőnök vagy Novikov osztályvezető úr útján.

A követ úr kijelentette, hogy nem tudja, miképpen támogathatna engem az adott körülmények között. Attól óva int, hogy valamely privát összeköttetést vegyek igénybe, mert az igen rosszul végződhetne, s különben is igen furcsán jönne ki, ő sem tudná, mit gondoljon a dolog felől. Azonban fog írni Novikov osztályvezető úrnak felőlem s a válaszhoz képest kellene eljárni.

A levél azonban csak megérkezésem után 5 nappal ment el Novikovnak s a válasz egészen elutazásomig nem jött. Ellenben a követ úr körülbelül április 26-án közölte velem, hogy nála volt a magyarországi orosz követ, Saronov úr, aki Budapestre utazott vissza Moszkvából. A követ úr - mint nekem mondotta - előhozott neki engem, hogy Moszkvában vagyok, amire Saronov úr azt mondotta volna, hogy nem tudja miért is vagyok én Moszkvában.

Ez engem rendkívül meglepett s egészen érthetetlennek tűnt fel előttem Saronov úrnak ez a kijelentése, amelyet Kristóffy követ úr nekem továbbított, mert hiszen többszöri vízum iránti kérésem Saronov úr terjesztette fel Moszkvába a legmelegebb pártolással, s e tekintetben hozzá csatlakozott a vele egyébként nem a legjobb a viszonyban levő Vozssov budapesti kereskedelmi megbízott is.

S dacára az időközben kitört jugoszláv háborúnak, vízumom éppen Saronov követ úr felterjesztésére táviratilag újtották meg, tehát nem csupán a magyar külügyminisztérium közbenjárására, mert annak - Kristóffy követ úr s mások kijelentése szerint - egyáltalán nem volt jelentősége, annál kevésbé, mert - miként előttem az orosz külügyminisztérium vezértitkárnője megjegyezte - egy Mohai nevű magyar altiszt járt el a követ úr utasítására vízumom érdekében a külügyminisztériumból vett távirati utasítás után, s ez az altiszt a magyaron kívül semmiféle nyelvet sem beszélvén, csak külön szolgálatot végezhet, tőle semmit megkérdezni sem lehet s így Mohai megjelenése az orosz külügyminisztériumban az én vízumom érdekében nem képezhetett attrakciót.

Ebből kitűnik az, hogy vízumom megadása tekintetében Saronov és Vozssov uraké volt a döntő szó s így Saronovnak Kristóffy követ úr által tolmácsolt ama megjegyzése, hogy nem tudja miért mentem ki Oroszországba, teljesen érthetetlen. Annál is inkább, mert hiszen én, amikor már körülbelül 5 napja voltam Moszkvában, orosz hivatalos részről megkérdezték tőlem, hogy mint magyar képviselő, lapszerkesztő, történész stb. miért nem látom szükségesnek tisztelegni az orosz külügyi hatóságoknál?

Én ezt megemlítettem a követ úrnak, aki azt mondotta, hogy ő hivatalosan írt Novikovnak, s onnan még nem jött válasz, vagy talán Saronov érthetetlen kijelentését tekintette annak, s így az én érintkezésem felvételére Kristóffy követ úr nem látott módot.

Ami a gazdasági tárgyalásokat illeti, ezekre nézve Kristóffy követ úr kijelentette, hogy az én misszióm teljesen privát természetűnek tartja, s így engem ő nem támogathat, de nem is tudja hol s miként tehetné azt? A követ úr még csak az orosz gazdasági hivatalok vezetőinek, sőt az épületek címét sem tudta megadni nekem. Vagy nem akarta, ami valószínűbb. Így múlt az idő, amikor körülbelül április 27-én megérkezett Moszkvába Krausz Rolf úr, aki tulajdonképpen a budapesti Kereskedelmi Hivatal (volt Külkereskedelmi Hivatal) moszkvai megbízottja, azonban különösképpen kereskedelmi attasé címet visel, viszont a követségen konzul úrnak is szólítják.

Nevezett úr született orosz állampolgár, baltikumi származású, volt cári tiszt. A világháború után Rigában élt. Lett állampolgárként magyarországi (zsidó származású) neje van, információim szerint maga is kevertvérű zsidó. Hallottam, hogy felesége sokat tett a Baltikumra s onnan Magyarországra irányuló idegenforgalom fellendítése körül, Krausz úr maga a Magyar Távirati Iroda rigai tudósítója volt sokáig.

Krausz urat az elmúlt évben kérték fel, hogy képviselje a magyar kereskedelmi érdekeket a moszkvai követségen beosztva, Oroszországban. Egyúttal magyar állampolgárságot is szereztek neki.

Krausz attasé úr azonban ez ideig csak néhány hetet töltött szolgálatban. Kívüle ugyancsak állandóan Moszkvában tartózkodik Haris igazgató úr, a Hitelbank és [a] Kereskedelmi Bank megbízottja. Ugyanis ez a két nagybank tartja kezében - szinte monopolisztikus jelleggel - az egész orosz-magyar kereskedelmet, sőt a magyar külkereskedelem jelentékeny részét, bár ez a körülmény régóta általános feltűnést kelt. Haris úr a moszkvai magyar követségen a tisztviselői étkezdében étkezik. Nekem a követ úr azt mondotta, hogy ritkán jár be oda, én azonban véletlenül - ugyancsak az étkezdében kosztolván - láttam Haris állandó jellegű bennétkezését bizonyító feljegyzéseket egy füzetben, ahova a szorosán vett étkezéstől független s külön fizetendő fogyasztást írnak be. Haris úr zsidó volta a követség egyes tagjaiban recenziust váltott ki.

Éppen a követ úrnál voltam, amikor Krausz attasé úr Budapestre érkezett. Midőn kérdeztem, hogy a Kereskedelmi Hivatalban, ahol eljár, kapott-e valami utasítást vagy értesítést reám vonatkozólag, kijelentette, hogy futólag, beszélgetés közben ugyan éppen megemlítették, hogy én kijöttem, de támogatásomra nézve semmi utasítást nem kapott. Azonban privátim szívesen támogat, amiben tud. Azonban semmiféle reményt nem lát, hogy nikkelt, molibdént vagy gumit lehessen vásárolni s Oroszországból Magyarországra vinni, ez teljesen ki van zárva, ő ismeri a viszonyokat. Én erre csak annyit kértem, hogy hozzon össze az illetékes orosz szervekkel. Ezt az attasé úr meg is ígérte. Újabb, napokig tartó várakozás után Krausz úr közölte velem, hogy a „Raznoimport” (általános importszervezet) vezetői

másnap fogadnak. A tárgyalásra elkísért Krausz úr is, s időnkint volt szíves tolmácsolni, azonban csak a legszűkebb megjegyzésekre s tolmácsolásra szorítkozott, egyébként a legcsekélyebb mértékben sem volt segítségemre. A tárgyaláson a két orosz kereskedelmi főhivatalnok különös, automatyszerű magatartást tanúsított csak a legszükségesebbek közlésére szorítkoztunk. Én megmondtam, hogy nikkelt, molibdént és wolframot szeretnék venni, dollárért. Ők mindent felírtak. Ezután kijelentették, hogy ezeket a fémeket nem adják el, nekik is kevés van belőle.

Erre én megkérdeztem, hogy mégis, rekompenzáció fejében adnának-e el s miért. Kijelentették, hogy mégis semmiért sem adnak.

Erre én megkérdeztem, hogy alumíniumért adnának-e színes fémeket? Erre azt mondták, hogy erről már lehet beszélni, de milyen alumíniumot tudnék ajánlani s mennyit, például a nikkellel szemben? Én erre egy illetékes helyen régebben folytatott beszélgetésekre visszaemlékezve s abból következtetve azt mondtam, hogy 3 vagon alumíniumot ajánlanék egy vagon nikkellért s 4-4 vagon egy-egy vagon wolframért vagy molibdénért. Ezt feljegyezték, s kijelentették, hogy értesíteni fognak.

Krausz úr tárgyalás után megjegyezte, hogy ez mindig így megy, az oroszok csak a legszűkszavúbb tárgyalásokat folytatják, nem alkudoznak, csak mindent tudomásul vesznek, s azután megtanácskozzák, s úgy döntenek.

El kellett még járnom az orosz kender, len valamint gumi és olajszervezeteknél is. Krausz úr még azt sem igen akarta megmondani, hogy ezek címe hol van, s láthatólag húzta az időt, s ismételtelen kijelentette, hogy hiába minden. Én azonban felhívtam figyelmét arra, hogy reá nézve már az is meglepetést jelentett, hogy az oroszok nikkelt s molibdént esetleg adnak, alumínium ellenében. Hátha másutt is így lenne.

Miután hiába vártam az attasé úr közbenjárásának eredményére, hogy a fenti orosz organizációk fogadjanak, én magam, rövid úton, telefonon kértem tárgyalási időpontot. Azonnal azt felelték, hogy másnap már szívesen fogadnak. Ugyanaznap értesített Krausz attasé úr is, hogy elmehetünk együtt kender, valamint a nafta-trószthoz, ami meg is történt. Az attasé úr jóslatai ellenére a kender-trósztnél kijelentették, hogy jelenleg nincsenek eladó készleteik, mert hiszen már tavasz van, azonban az új termésnél figyelembe veszik a magyar igényeket, ha egyáltalán eladnak.

Megjegyzendő, hogy oroszok a fennálló gyakorlat szerint azt is megmondták volna, hogy ha egyáltalán nem szándékoznának eladni. Említésre méltónak tartom az a dicséretes buzgalmat, amelyet a kendertrósztnél Krausz attasé úr egy budapesti zsidó Salzman textilcég érdekében kifejtett. Maga cipelte el a cég által küldött mintadarabokat, az attasé úr az alkudás, illetve kínálás közben egyáltalán nem látszott pesszimistának.

A nafta-trósztnél is igen szívesen fogadták, s kijelentették, hogy van petróleum és petróleumtermék, így kenőolaj is, azonban az eladást már csak árucserével ellenérték fejében eszközölhetik, vagyis dollárért nem adhatnak el. Egyébként az egész tárgyalás a legszívélyesebb mederben folyt.

Ezzel ki is merült az a „segítség” vagy együttműködés, mely számomra a moszkvai magyar követség, illetve Krausz attasé úr részéről kijutott. A gumiról való tárgyalást Krausz attasé úr egyáltalán nem volt hajlandó folyamatba tenni.

Krausz attasé úr egész magatartása azt a benyomást tette reám, hogy ő engem mindenképpen el akar kedvetleníteni.

Amikor megkérdeztem, hogy mondja meg nyíltan, miért nem akar engemet támogatni, legalább olyan mértékben mint például Salzman urat, tudva azt is, hogy én Budapest Székesfőváros Elektromos Műveinek új villamos centráléja, valamint a katonaság részére akarok nikkelt, molibdént és wolframot, valamint gumit szerezni, Krausz attasé úr azt felelte, hogy ő mindenben a követ úr intenciói szerint jár el s megismételte, hogy ő nem kapott sehonnan sem utasítást az én támogatásomra. Ez a kijelentés előttem teljesen megmagyarázhatatlan volt s mindjárt hazaérkezésem után kiderült - Orosz Mihály kereskedelmi hivatali igazgató úr nyilatkozata alapján - hogy valótlan is volt, mert Krausz attasé úr igenis kapott utasítást támogatásomra, ami egyébként már Moszkvában bebizonyosodott, amikor az attasé úr táviratot kapott a Kereskedelmi Hivataltól.

Ugyanis, amikor azt láttam, hogy a tárgyalások hibámon kívül elhúzódnak s különben is olyan stádiumba jutottak, hogy nekem otthoni érdeklődésre és referádára volt szükségem, elhatároztam, hogy hazautazom. Tekintettel arra, hogy az oroszoktól várhattam esetleges értesítést, megkértem az attasé urat, hogy vegye magához megbízóleveleim s amennyiben szükséges, tárgyaljon is azok alapján az oroszokkal s engem haladéktalanul értesítsen, hogy megtehessem a szükséges intézkedéseket.

Az attasé úr ezt természetesen is találta. Mivel ő nem tud jól magyarul, illetve alig valamit, én fogalmaztam meg egy rövid, pár soros levelet, amelyben ő engem értesít, hogy megbízóleveleim átvette s amennyiben az oroszoktól az ügyekre nézve értesítést kap, úgy a tárgyalásokat a Kereskedelmi Hivatal utasításai szerint folytatja, s engem is értesít.

Másnap az attasé úr legnagyobb meglepetésemre kijelentette, hogy nem írhatja alá az általa jónak vélt levelet, mert a követ úr azt megtiltotta neki. Megkérdeztem a követ urat, aki előttem azt a nyilatkozatot tette, hogy az én vállalkozásom teljesen privát ügynek tekinti s így azt nem támogathatja, illetve nem engedheti, hogy Krausz úr aláírja a levelet, s azt sem hogy az ügyekben egyáltalán eljárjon. A követ úr ezen elhatározását - mely teljes ellentétben állott mindazon illetékes fórumokkal, akik utam helyeselték s támogatták, ellentétben a követ úr által is említett azon utasításokkal, hogy engem támogasson - a legnagyobb megdöbbenéssel vettem tudomásul. Megkísértem a követ urat meggyőzni arról, hogy törekvéseim közérdekűek, legalább is annyira, mint például Salzman úr ügye, hivatkoztam saját utasításaira, amelyeket kapott, valamint arra a látszatra, mintha ő engem egyenesen blamázsba akarna hozni, mindazonáltal a követ úr hajthatatlan maradt.

Erre én telefonáltam Budapestre s kértem a Kereskedelmi Hivatal közbelépését, hogy utasítsák Krausz attasé urat az ügyek átvételére. Másnap az attasé úr már távirati utasítást kapott ebben az értelemben, azonban a követ úr ekkor is csak egy egysoros nyugtát akart íratni a darabok átvételéről. Végre is a követ úr azzal az indoklással, hogy engem személyileg nem akar megbántani, megengedte, hogy az attasé úr aláírja az eredeti levelet.

Említésre méltó az is, hogy engem Lühtinen finn ezredes - Finnország egyik ismert, legnagyobb hőse - meghívott Helsinkibe. Említettem neki, hogy egy-két vagon nikkelt szeretnék vásárolni s talán Finnországban ez lehetséges volna, kijelentette, hogy teljes erejéből támogat, csak utazzam vele együtt Helsinkibe, ugyanis Lühtinen ezredes úr 5 nap múlva hazament látogatásra.

Én kértem a követségünket, hogy szereznek meg részemre a Leningrádon keresztül való kiutazási engedélyt.

A követségen az orosz ünnepekre való hivatkozással 3 napig egyáltalán nem intézkedtek s csak Lühtinen ezredes elutazásának napján - amikor már amúgy is későn volt - jött el velem az orosz külügyminisztériumba Homonnay titkár úr, az autóban ült azonban Mihálkovic tanácsos úr is. Mint megjegyezték „most már igazán nem szólhatok semmit.”

Tényleg, a követség azzal akarta palástolni a velem szemben tanúsított szabotázst, hogy privátim némi figyelmet mutattak, s elmentek addig a határig, hogy ne szólhassak semmit. Homonnay attasé úr jött be velem a Külügyminisztériumba, ahol a vezértitkárnő mindjárt kijelentette, hogy kár, hogy nem jöttünk előbb, hiszen most már csak órák vannak hátra, s még ma reggel is miért küldték azt az aliszitet, aki rendszeren szokta intézni a vízumügyeket, s aki a magyaron kívül semmi más nyelvet nem beszél, az oroszról fogalma sincsen.

Megjegyzendő, hogy a követségünk azt is megjósolta, hogy a rendelkezésre álló rövid pár nap alatt például a finnek sem adják meg a vízumot, azonban e téren is csalódtak, mert a vízum soron kívül, táviratilag megérkezett számomra Helsinkiből.

Mindezek után teljesen és végleg világos lett előttem, hogy a moszkvai magyar követségtől nemcsak nem várhatok semmit, hanem egyenesen hátrányomra vannak. Ebben őket még a magyar közérdekek elleni súlyos vétség sem igen korlátozza. Így tehát a követségtől teljesen függetlenül bejelentettem magam egy nagy orosz vállalatnál, amelyről hallottam, hogy vannak mindenféle készletei s esetleg dollárért is - bár drágán - adnának el gumit s kőolaj termékeket, továbbá bőrt.

A vállalat vezetősége szinte azonnal fogadott. Hosszabb eszmecsere folytattunk a legbarátságosabb modorban. Kijelentették, hogy ők emlékeztük szerint már tárgyaltak egyszer egy magyar kiküldött úrral (úgy hiszem, hogy az Roszlav úr volt, a Kereskedelmi Hivatal orosz osztályának volt vezetője, aki kétszer is kint járt Moszkvában), de nem sok eredménnyel.

A vállalat elsősorban is ajánlja magát mint szállítócég, Perzsiából a Kaszpi-tengeren át, esetleg Baku-Batumi vagy Volga-Don (Sztálingrád melletti) átrakodással s úgy Rosztov na Donu-n keresztül a Fekete-tengeren át. Esetleg Izmailba (a Duna melletti orosz kikötő) szállítanák a cikkeket, amelyeket mi Perzsiában megvásárolhatnánk. Ebben a vállalat szívesen lenne segítségre. Körülbelül 50%-ot kér a szállítás fejében az árukból.

De - abban az esetben, ha velük dolgozunk - hajlandók lennének bizonyos cikkeket korlátozott mennyiségben dollárért is eladni s azonnal szállítani. Így például autógumit is, de momentán csak néhány száz párat. Ugyanis én ezt forszíroztam leginkább, miután ők színes fémmel nem rendelkeznek. Együttal azt is megtudtam, hogy az oroszok Restből valószínűleg angol és amerikai, esetleg holland eredetű gumit elég nagy mennyiségben kapnak. Úgy látszik, ebből adnának el drága áron, amelyre nézve nekem egyenesen nem nyilatkoztak mintegy ajánlat fix ár formájában, csak maguk közötti gyors beszélgetésből vettem ki, hogy körülbelül magyar pénzben 450-500 pengőbe kerülne egy pár gumi.

Ez a vállalat is - a többihez hasonlóan - állami, azonban előttem ismeretlen okokból több puvoárral bír, mint a többiek.

Megemlítették azt is, hogy a magyarok - szerintük bolgár cégér alatt, illetve azokkal együtt - néhány ezer gumit rendeltek Japánból, de nem az ő útjukon s nem is tudják, lesz-e a szállításból valami, mert a szibériai vonal nagyon le van foglalva.

Tárgyalásaim legértékesebb részének ezen vállalattal folytatott ismételt eszmecsereim tekintem.

Nézetem szerint - ha csak Oroszország Perzsia ellen nem lép fel katonailag - a perzsiái bevásárlásokban van egészséges fantázia, vagyis egyáltalán lehet venni valamit, esetleg dollárért is. Megjegyzendő, hogy a fent említett orosz vállalat hajlandó magyar iparcikkeket is kiszállítani Perzsiába, mint rekompenzációs árukat, sőt esetleg ő átvenne tőlünk ilyeneket s helyettük perzsiái raktáraiból adnak, hogy mi ott bevásárolhassunk.

Bizonyos, hogy mindez komplikálnak látszik, de a kérdést megvizsgálni érdemes. Oroszországi gazdasági tárgyalásaim s összes tapasztalataim alapján az alábbi megállapításokat tehetem:

Az orosz-magyar kereskedelmi kapcsolatok kezdettől fogva elhibázott kezdeményezéseken s bázisokon nyugodtak.

Még az elmúlt év tavaszán Csató és Orován nevű faszakmabeli zsidó berlini tartózkodásuk alatt megismerkedtek az ottani szovjet kereskedelmi képviselő néhány tagjával, főleg zsidókkal s ezeket az ismereteket felhasználva jutottak ki Moszkvába - amikor mondhatni senki sem kapott orosz vízumot - s ott folytatták az ismeretséget az időközben Moszkvába helyezett külkereskedelmi zsidó hivatalnokokkal.

Csató és Orován urak a Hitelbank és a Kereskedelmi Bank megbízottai voltak, később csak Csató maradt kint. Még a követség is megerősíti, hogy Csató igen különös személy volt, voltak szenvedélyei, amelyek nem voltak kellemesek a követségre sem. Végre is haza kellett hívni, miután szenvedélyei következtében súlyos beteg is lett. Közben az éttermekben nyilvános botrányokat is rendezett s egyes ilyen alkalmakkor, például a magyar követség tanácsosa támogatta ki. A tanácsos úr még humorosan megjegyezte, hogy ez volt az egyetlen támogatás, amit Csató tőlük kapott. A tanácsos úr azonban jóhiszeműen tévedett.

Csató készítette tehát elő - a Külkereskedelmi Hivatal támogatásával - az orosz-magyar gazdasági egyezményt is, amelyet Nickl meghatalmazott miniszter úr az elmúlt év szeptember 4-én kötött meg.

Ez az egyezmény aránylag igen csekély volumenű volt, 4 millió dollár körül. Ebben a rekompenzációs egyezményben azonban nem sikerült a bennünket legjobban érdeklő színes fémek behozatalát biztosítani.

Még nagyobb baj volt, hogy az egyezmény módot adott a két nagybanknak, a Hitelbanknak és a Kereskedelmi Banknak, hogy az orosz-magyar gazdasági viszonylatot teljesen hegemonizálja, azon az alapon, hogy kompenzációs üzletekről lévén szó, a két nagybank vállalatai, ipartelepei szállítják az Oroszországba menő árukat.

Eredetileg voltak tervek az orosz-magyar kereskedelem államosítására, illetve egy félhivatalos szerv által való (altruista) lebonyolítására, azonban ezek az elképzelések nem valósultak meg.

Állítólag elsősorban is azért, mert az oroszok a tárgyalások megkezdésekor már ab ovo tiltakoztak az ellen, hogy velük szemben egy olyan magyar szerv álljon, aminő más országokkal szemben nincsen létesítve. Az a tény, hogy az oroszok ilyen kívánságot támasztottak, azonban megállapítottam, hogy ennek az előzménye volt, hogy valaki erre őket rávette. Olyan valaki - vagy valakik - akiknek érdeke volt, hogy a magyar-orosz kereskedelem a két nagybank kezében legyen. Ez faktum!

Számos oldalról kijelentették s köztudomású is, hogy ez az állapot, hogy a két nagybank hegemonizálja a magyar-orosz kereskedelmet, nem egészséges s nem közhasznú, sőt ellenkezőleg.

Már régen fel kellett volna állítani a tervezett állami vagy félállami szervet, egy „egykezet” s bizonyos, hogy az oroszok megfelelő felvilágosítás s fellépés után ez ellen is tiltakoznának, annál kevésbé, mert hiszen ők maguk is mint „egykező” szerepelnek a magyar viszonylatban is. Ezt ma már ők is belátják.

Mindenesetre tény, hogy a két nagybanknak Moszkvában hatalmas barátai vannak, jobban mondva olyanok, akik továbbra is azt akarják, hogy a magyar-orosz kereskedelmet a két nagybank tartsa kezében. Ez is faktum.

Ha az orosz-magyar gazdasági egyezményt közelebbről szemügyre vesszük, feltűnik, hogy az export és import terén nem annyira a legszorosabban vett hadiipar van táplálva - ami a legfontosabb lenne - hanem a két nagybank iparvállalatainak érdekei, tehát végeredményben a két nagybank profitja.

Erről már nagyon sok szó folyt úgy Varga József kereskedelmi és iparügyi miniszter úrnál, mint más úgynevezett illetékes helyeken, de sajnos változás nem igen állott be.

És a helyzet egyre romlik, ma már a dollárt nem fogadják el az oroszok annál kevésbé, mert az adott s várható politikai viszonyok közepette bármikor beállhat egy amerikai kiviteli tilalom a Szovjetunió felé.

Így tehát - a véletlentől eltekintve - csak tipikus árukicserélésről lehet szó. Ennek keretében azonban úgy látszik, lehet „expressz üzleteket” csinálni, mint aminőről én tárgyaltam a Raznoimportnál az alumínium és nikkal kicserélésével kapcsolatban, vagy pedig a fentebb említett azon vállalattal, mely Perzsiából hajlandó szállítani s esetleg rapid gumi üzletet is csinálni, részben vagy egészben dollárért.

De kívánatos lenne a fennálló magyar-orosz kereskedelmi szerződés teljes újjáalakítása s kibővítése is.

Az úgynevezett „Expressz üzletek” lebonyolításához feltétlen szükséges volna egy nagyobb mintakollekció összeállítása. Ezt az oroszok előtt megcsillogtatva s bemutatva talán nagyobb eredmény lehetne elérni, mint csak írásbeli ajánlattal.

A kender-trösztnél is nagyon tetszett, amikor Krausz attasé úr ügyesen bemutatta Salzman úr cégének gyártmányait. (Azt hiszem sátorlapokat s más efféléket).

Talán a most lezajlott budapesti nemzetközi vásáron szereplő orosz kiállítással kapcsolatban fel lehetne vetni azt az indítványt, hogy az oroszok is engedjenek meg egy kis kiállítást a magyar ipar minőségi termékeiből.

Itt megemlítem, hogy az orosz kiállítás megdöbbentő szédelgés s közönséges, némileg ostoba propagandaüzem volt s elképesztő, hogy létrejöhett.

Elsősorban is a kiállított cikkek jelentékeny része nemcsak az általános forgalomban nem lelhető fel, de még az elkényeztetett Moszkvában sem, sőt még a moszkvai Gorhovaja utcai úgynevezett „minőségi áruk” kirakatában sem.

És nem voltak az árak s a kereseti viszonyok feltüntetve, a vaj mellé nem volt odaírva, hogy kilója 28 rubel, hogy a fagyasztott hús kilója is átlag 13 rubel, a zsír 24 rubel, egy kiló fehér kenyér 5 rubel 20 kopek, rozskenyér 3 rubel, s a számkunkra ehetetlen fekete, szinte felkenhető masszakenyér 1 rubel 80 kopek.

Egy jobb öltöny férfiruha - nem a mi fogalmaink szerinti minőség - átlag 700-800 rubel, egypár magasszárú fűzős férficipő 6-800 rubel, ing 100 rubel, kalap 80-100 rubel, felöltő átlag 1000-1200 rubel.

Ezzel szemben a kereseti viszonyok: egy „csornij rabocsij” vagyis segéd munkás átlag 200 rubel, szakmunkás 200 rubeltől 800-ig, sofőr keresete átlag 600 rubel, egy hivatalnoknéé átlag 500 rubel.

Egy órnagy fizetése - mely nagymértékben függ a különböző beosztások által húzott pótlékoktól - átlag 1200 rubel, egy rendőré 800 rubel. Azonban az emberi életfóvó csökkent voltához tartoznak a hihetetlen lakásviszonyok is, főleg a nagyobb városokban. Oroszországban is van „menekülés a faluból”, tódulás a városok felé, annál is inkább, mert a mindinkább gépesített mezőgazdaság feleslege az iparban akar elhelyezkedni, jobban mondva ott akarják elhelyezni.

Mindenről természetesen szó sem volt az orosz kiállításon, s a kritikátlan, félrevezetett magyar munkásság, sőt középosztály tízezrei bámulva szemlélték az orosz pavilon kincseit, s szívták magukba a mákonyt, anélkül, hogy ebben bárki is akár fizikailag, akár szellemileg őket gátolta volna.

Az orosz kiállítás határozottan nagy rombolást idézett elő a lelkekben, mert csak fokozta a Szovjetunió felől amúgy is tendenciózusan elterjesztett tévhiedelmeket.

A legkevesebb, amit kívánhatunk az, hogy az oroszok nekünk is engedjenek valamit, így például egy akár zártkörű kiállítást is Moszkvában, ahol a magyar ipar minőségi termékeit mutathatnánk be - árjelzésekkel!

Az orosz-magyar kereskedelemre nézve még külön megjegyzést igényel az a körülmény, hogy az alumínium ma az orosz felé több lenne, mint akár az arany, s így súlyos felelősség illeti azokat, akik a magyar alumíniumtermelést elhanyagolták, fontosságát nem ismerték fel, holott mi Európa legnagyobb vagy második legnagyobb bauxittermelő országa vagyunk, körülbelül 700 000 tonnával s e mellett a honi alumíniumtermelés alig pár ezer tonna! Mindent megszerezhetnénk, ha alumíniumot nagymennyiségben gyártottunk s tartalékolnánk volna. De még így is, az adott helyzetben is kaphatunk néhány vagon nikkelt, ha van alumínium, amit adhasunk érte.

Ha a politikai viszonyok engedik, úgy a magyar-orosz kereskedelmet körülbekötő, központiasan irányított s feltétlenül a közérdekeket szolgáló export-import eljárással lehet fejleszteni, mert az oroszoknak szüksége van - és még sokáig szükségük lesz - a magyar ipar termékeire, amelyek jobbak mint az övéké.

Szükséges volna tehát a rég szóban forgó „export-import csúciszerv” megvalósítása.

Krausz Rolf kereskedelmi attasé úr sürgős kicserélése is elsőrangú közérdek lenne, mert az attasé úr hivatásának megfelelni nem tud, arra ő nem alkalmas, hogy a magyar ipar ismeretének birtokában a magyar közgazdasági érdeket Moszkvában képviselje. Különösen az megengedhetetlen, hogy még bármely rövid ideig is egyedül csinálja a dolgokat.

Jelzet: MOL XIX-J-1-a, 70. d., IV-178. dosszié. Géppel írt másolat.

Címkék:

[Rátz Kálmán](#) ^[2]

[nyilas képviselő](#) ^[3]

[Nemzeti Egység Pártja](#) ^[4]

[NEP](#) ^[5]

[Nyilaskeresztes Párt](#) ^[6]

[cseh légjő](#) ^[7]

Kiadás: 9. évfolyam (2009) 2. szám

Forrás webcím: https://www.archivnet.hu/kuriozumok/egy_nyilas_kepviselo_hihetetlen_kalandjai_a_szovjetunioban.html

Hivatkozások

[1] https://www.archivnet.hu/kuriozumok/egy_nyilas_kepviselo_hihetetlen_kalandjai_a_szovjetunioban.html

[2] <https://www.archivnet.hu/cimkek/ratz-kalman>

[3] <https://www.archivnet.hu/cimkek/nyilas-kepviselo>

[4] <https://www.archivnet.hu/cimkek/nemzeti-egyseg-partja>

[5] <https://www.archivnet.hu/cimkek/nep>

[6] <https://www.archivnet.hu/cimkek/nyilaskeresztes-part>

[7] <https://www.archivnet.hu/cimkek/cseh-legjo>